
Göç ve Edebiyat Üzerine Mülahazalar

Muhammed HÜKÜM*

Modern sosyal bilimler literatürü ayrıntıcı, kısa vadeli ve faydacıdır. Sayılara, grafiklere ve üretilecek politikaların tahakkümü altında silik ve korkaktır. İnsan ömrü tarihin akışının sadece sınırlı bir bölümüne şahitlik edebildiği için uzun vadeli olayların yarattığı olgular konusunda verilen hükümlere kolayca baş eğebilir. Çünkü hâkim bilimsel, kısa vadeli yorumlar ve çözümler üretmeyi daha kolay ve işlevsel bulur. Devletlerin ve kamuoyunun sabrı ve vefası yoktur. Be kelimelerin gazetelerden makalelere kadar hemen hiçbir yerde kendine cümle bulması söz konusu değildir neredeyse.

Kimsenin nesilden nesile aktararak özleşen ve derinleşen, derinleştikçe maddenin ötesini arayan ve kurcalayan bakışı bekleyecek hali ve donanımı yoktur. Derinlikle kastedilenin ayrıntı, hakikatle kastedilenin fayda olduğu bu tür bakış modernizmin alametifarikası olarak kabul edilebilir. “Göç” bu biçimde katı bilimsel bir kavramsallaştırılmaya ve tasnife tabi tutularak destansı ruhunu kaybeden kavramlardan biri olarak tespit edilebilir.

Yüzeyselleşmenin dilden başlayan bir süreç olduğunu belirtmek yerinde olur. Türkiye’de katı bilimsel yapının tahakkümü altında ilerleyen fikir üretimi ve bilimsel üretim ile edebî dilin bağlantısının kopuşu, kavramların metafizik özelliklerinin kavranmasına ve özgün fikir üretimine manidir. Dilde kavramsallaşma ve ifade kabiliyetinin gelişmesi, güçlü bir yerli kaynağın merkezden çevreye doğru yaptığı hamleyle olur. Kabına sığmayan dilin taşması bu anlamda göçtür. Mecaz anlamda da gerçek anlamda da göç, dili dinamikleştirir. Çünkü göç, durağanlığın fiziksel bir zorunlulukla harekete geçmesidir. Yeni mekânlar yeni kavramlarla karşılaştıkça dilin çeperlerini zorlayıp yeni kelime, ek ve yapılar oluşturur. Yeni kavramlar; yeni şartları, yeni bir çevreyi ve onun koşullarını keşfetmenin zorunlu bir sonucudur.

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, muhammedhukum@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7308-3033

Kapalı bir dil havzası özleştikçe çürür. Çıkış yolu bulamadıkça enerjisini yitirir. Bu bağlamda fiziksel göç toplumlar ve diller için zengin kaynakları kendi bünyesine dâhil etmek için bir doğal meyildir. Sembolik manasıyla Babil kulesi sonrası farklılaşmanın doğal kavramsal bir “göç verimliliği”ni ifade ettiği söylenebilir. Nitekim bütün dünya dilleri gibi Türk dilinin macerası da “göç verimliliği çerçevesinde değerlendirilebilir.

Göç, aslında birçok millet için olduğu gibi Türk tarihi için başlangıçtan itibaren epik ruhun taşıyıcısıdır. Öyle ki adına destan söylenmiş, bu destanda dağlar, ırmaklar “göç” diye inlemiştir. Bu inleme, dramatik ve acınası bir çaresizlik içermez. Bir istila çılgılığı da değildir, hücum borusu da. Bir kader tayini, dünyaya açılış, merak duygusunun cesareti ve gelişime enerjisinin çağrısı olarak daha gerçekçi bir anlama tekabül eder. Belki de bu sebeple bir göç epiği olan “Anabassis”in anlamı yükselmiştir. Belki de bu sebeple “hicret”in umut yönü, özlem yönünden daha ağır basar.

Çünkü epik, çağlar üstü bir ses taşır. Bu çağlar üstü sesi tarihin büyük akışını okurken takip ettiğimizde görürüz ki milletlerin göçleri, medeniyet kurucu bir özellik taşır. Göç esnasındaki acılar, ıstıraplar, gelen için ve karşılayan için ortaya çıkan problemler yavaş yavaş erir ve tortulaşır. Bu tortu dünyanın her dem yeniden yoğurulan hamurudur.

Bireyin yer değiştirmesi göç kavramını tam anlamı ile ifade etmez. Bir topluluk tarafından bir irade ile yapılan eylemleri sosyolojik bir eylem olarak kabul edebiliriz. Bu iradeyi gösterme yatkınlığı toplumun dışı açıklığına ve yatkınlıklarına bağlıdır. Dolayısıyla göç bir toplumsal iradedir. Sadece doğal şartların zorlayıcıları göçü belirlemez. Bu sebeple göç sosyolojik bir eylemdir. Bu eylemin toplumsal cesaretle ve yatkınlıkla şekillenmesi medeniyet kurucu bir özellik taşır. Göç eden toplulukların ve göçü karşılayanların çatışması kısa vadede oldukça sancılı olay ve olgular vücuda getirirse de sonuçta oluşan sentez kurucu bir enerji ortaya çıkarır. Bu sentezin verimliliği her iki taraf açısından da kültürün kuvveti ile ilgilidir. Kısa vadede gelen kültürün yerleşik kültürü tahrip ettiği ve doğal bir sınıf farklılığına sebebiyet verdiği vakidir. Fakat bu durum, göçün vaat ettiği verimliliği sınırlamaz. Yerleşik kültürün ve göçle gelen kültürün çatışmasında baskınlığı nihayetinde toplulukların yatkınlıkları ve kültürel zenginliklerin niteliğine bağlıdır.

Büyük Göçlerin Ortası: Edebiyat

Edebiyat dilin estetik hamlesidir. Dolayısıyla dilin yeni bir alana ulaşmasının getirdiği genişleme kavramsal alanda olduğu gibi estetik alanda da yeni bir ifade alanı vaat eder. Uygurların elinde büyü, tıp ve dinî metinlerle mistik bir boyut kazanır. Düşünün ki bu dille Buda'nın hayatlarını anlatan metinler yazılmıştır. Bu metinlerle dil; düşünce ve duygu üreten bir dinamizm kazanmıştır. Daha önce bu niteliğe sahip olmadığı anlamı taşıyor bu yargı elbette. Fakat dil ve edebiyat bu kazanımı yeterli görmez, onun ufku sonsuza bakar. "Geçiş dönemi eserleri" olarak ifade ettiğimiz *Kutadgu Bilig*, *Divan-ı Lügat-it Türk*, *Atabet-ül Hakayık* ve *Divan-ı Hikmet* sadece dilin değişikliğini anlatan bir "geçiş"i ifade etmez. Coğrafyanın, zamanın ve şartların önünden geçen bir toplumun göç macerasını da tarihe kazır. Bu şahitlik *Kutadgu Bilig*'le bir medeniyet çatısı kurma bilincini estetikle dile nakşeder. *Divan-ı Lügat-it Türk* karşılaşılan bir başkası karşısında dili ve edebiyatın boy ölçüşmesidir. Cesaretin ve genişlemenin ölçüsünü gösterir. *Atabet-ül Hakayık*, karşılaşılan yeniyi ve hakikate uyum sağlama becerisinin ve samimiyetin estetiğidir. *Divan-ı Hikmet* ise Derviş Yunus'un demir çarığı ve asasıyla Orta Asya'dan Balkanlara, sesini bin yıl sonrasına taşıyacak bir yürüyüşün örneğidir.

Her ne kadar bugün sınırlı bir bakış açısı ile durağan bir estetik yapı olarak ifade edilse de Divan şiiri içeriye doğru derinleşen dışarıya doğru genişleyen bir kolektif şuur hareketliliğinin ifadesidir. *Şeyhname*'yi, *Leylâ*'yı, *İskender*'i, *Mem-u Zin*'i görüp geçen bir göz değil; otağ kurup hemhâl olan bir sözdür göç estetiği. Ötede Abdallar, Bektaşlar "yalağuz" dur kıl çadırda, gök medresede. Köroğlu göçünü toplamamıştır, mezarı dahi gezer Kafkasya'dan Bolu'ya. Bayburtlu Zihni'nin "Vardım ki yurdundan ayak götürmüş, Yavru Gitmiş ıssız kalmış otağı" mısrasıyla; Külebi'nin İstanbul şiirindeki "Kamyonlar kavun taşır ve ben boyuna onu düşünürdüm/ Niksar'da evimizdeyken / Küçük bir serçe kadar hürdüm." mısraları büyük bir göçün ortasından söylenmiş sözlerdir.

Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet de içe doğru bir göçün hikayesidir. Yahya Kemal ve Ömer Seyfettin bu göçün Batı ucunu, Hâşim ise Doğu ucunu ruhunda taşıyıp dile getirir.

Şimdi durduğumuzu zannediyoruz; fakat edebiyat azığının bin yıllık hazırlar. Sefer devam ediyor.